

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

ושמור נפשך מאוד

הלכה

שמירת הנפש ואין סומכין על חנם

פרשת עקב תש"פ

שנה כ"ב - קובץ ל"ג [תשל"ב]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת עקב

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

"רק השמור לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" (דברים ד' ט').

"ונשמרתם מאד לנפשתיכם" (שם פסוק ט"ו).

"לא יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס, שמא אין עושין לו נס, ואת"ל עושין לו נס מנכין לו מזכויותיו" (שבת ל"ב ע"א, תענית כ' ע"ב).

"תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו, ריקא, והלא כתוב בתורתכם רק השמור לך ושמור נפשך, וכתוב ונשמרתם מאד לנפשתיכם, כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום, אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי, אמר לו, המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו, אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום, היית מחזיר לו, אמר לו לאו. ואם היית מחזיר לו, מזה היו עושים לך, אמר לו, היו חותכים את ראשי בסייף. אמר לו, והלא דברים קל וחומר, ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר כך, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה, מיד נתפייס אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום" (ברכות ל"ב ע"ב).

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

א

באיסור ליכנס לסכנה

הנה מצינו בכמה מקומות בש"ס דאסור לו לאדם להכניס עצמו לסכנה, ומהם בברכות (ל"ב ע"ב) ועבודה זרה (י"ב ע"ב), והלכות אלה מבוארים בשו"ע חשן משפט (סימן תכ"ז), וביו"ד (סימן קט"ז ורמ"א שם סעיף ח', וסי' קע"ט ס"ב) עי"ש.

ומקור איסור זה כתב הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש פי"א ה"ד) ממה דכתיב (דברים ד' ט') "השמר לך ושמור נפשך מאד". וז"ל:

"וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנאמר, השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאין לידי סכנה ביטל מצות עשה, ועבר בלא תשים דמים". וכ"כ בשו"ע חו"מ (סי' תכ"ז סעיף ח').

ומקור הדברים בברכות שם, אלא שבגמ' שם אמר כן השר הנכרי לחסיד, וכבר העיר בזה המנ"ח (מצוה תקמ"ו), והמהרש"א שם כתב דאליבא דאמת עיקר כונת הפסוק לשמירת הנפש מן העבירות ולא לשמירת הגוף מן הסכנה, אלא שכך עלה על דעת הגוי עי"ש, וכך אכן כתב הרמב"ן על פסוק זה, דאיירי על שכחת המצוות ומקורן במעמד הר סיני, וכבר מבואר כן במשנה באבות (פ"ג מ"ח) דמזה ילפי' שלא ישכח דבר אחד מתלמודו, אך בדברי הרמב"ם והשו"ע מבואר דאין מקרא יוצא מידי פשוטו ומכאן למדנו מצות שמירת הגוף מן הסכנה הטבעית עי"ש.

ובאמת שוב כתב המנ"ח (בקומין המנחה) דבשבועות (ל"ו ע"א) איתא דהמקלל עצמו עובר ב"השמר לך", הרי דרשו חז"ל פסוק זה גם למניעת הסכנה הגופנית, וסוגיא זו בית אב היא לדברי הרמב"ם.

ויש לעיין אם איסור זה מה"ת או מדרבנן, ולכאורה משמע מדברי הרמב"ם דהוי מדרבנן, דהנה כתב (שם הלכה ה')::

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

"הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות וכל העובר עליהם ואומר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד בכך מכין אותו מכת מרדות".

וכ"ה בשו"ע (שם סעיף י'), ומדכתבו דמכין אותו מכות מרדות משמע דאין כאן אלא איסור דרבנן. וכ"כ הלבוש (יו"ד סי' קט"ז סעיף א') וז"ל:

"אע"ג שפשוטן של אלו הכתובים לא מיירי בזה מכל מקום סמכו חז"ל על המקראות הללו ואסרו כל הדברים המביאים את האדם לידי סכנה".

אך ראיתי בבאר הגולה (חו"מ שם ס"ק ע') שכתב בחד תירוץ דבאמת יש בזה איסור דאורייתא ד"השמר לך ושמור נפשך מאוד", אלא שאינו לוקה, וכמו חצי שיעור שאסור מה"ת ואינו לוקה, ומשו"כ לוקה מכת מרדות עי"ש, וכך משמע מדברי הלבוש (חשן משפט שם סעיף ח' – ט'), אמנם לכאורה לא מצינו מכות מרדות באיסור דאורייתא אף שאין בו מלקות ארבעים כי אם באיסורי דרבנן בלבד, וצ"ע.

והנראה עיקר בזה לענ"ד, דאף דמה"ת חייב אדם לשמור עצמו מן הסכנה, שנצטוינו על שמירת הנפש בכמה מקראות, מ"מ לא ברור מה גדר מצוה זו, ומה מדת הסכנה האסורה, דכבר ביארתי במקום אחר (עיין שו"ת מנחת אשר ח"ג סי' קכ"א) דמותר לו לאדם ליכנס לסכנה מסוימת לתת לחם לפי הטף או לכל סיבה אחרת המקובלת בדרכי בני אדם, וכך למדתי מתוך דברי הגמ' (ב"מ קי"ב ע"א):

"ואליו הוא נשא את נפשו מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה לא על שכרו".

וכ"כ רש"י (ב"מ צ"ב ע"א). הרי דמעשים בכל יום שאדם עולה באילן ובכבש וכדו', והבאתי לזה עוד כמה ראיות ואכמ"ל.

ומשום כך קשה לומר על ענין מסוים שיש בו איסור דאורייתא, משום הקושי להגדיר את דרגת הסכנה ומדת הצורך שבכל ענין וענין, אלא שבאו חכמים וקבעו על ענינים מסוימים שהם אסורים משום סכנה, וענינים אלה הם איסורי דרבנן שיש להם עיקר מה"ת, ומשו"כ לוקה עליהם מרדות דמ"מ איסורים דרבנן המה.

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

וכיוצא בדבר מצינו ברמב"ם (הל' אבל פי"ד הלכה א'), דביקור חולים וניחום אבלים וכו' גמילות חסדים הם והם מצוות מדברי סופרים, אלא שהם בכלל מצוות עשה ד"ואהבת לרעך כמוך", וצ"ב דאם בכלל מצוות אהבת רעים הם, הרי מה"ת הם ולא מדבריהם, אלא ברור דאף דכל אלה הם ביטוי לאהבת רעים, וכל העוסק בהם עוסק במצוה דאורייתא, מ"מ אינם חיוב דאורייתא, דמי יקבע לנו שצריך לבטא אהבת חברים דוקא באופנים וענינים אלה, והלא יכול אדם לאהוב את חברו ולבטא אהבתו בדרכים רבות אחרות, ומאן יימר דמצווה הוא דוקא לבקר חולה ולהכניס כלה לחופתה, ומשו"כ מצוות דרבנן הם שעיקרן מה"ת. וענין זה כבר נתבאר במנח"א (ויקרא סימן מ"ג).

ולדרכנו יתיישבו דברי הלבוש שלכאורה סותרים זא"ז, דביו"ד (סי' קט"ז) כתב דכל ענינים אלה שאסורים משום סכנה הוי איסור דרבנן, ובחשן משפט (שם) כתב דאיסור דאורייתא יש בהם משום השמור לך וכו', ולהנ"ל ניחא, ודו"ק בזה כי פשוט וברור הוא (ועיין עוד להלן אות ד').

ב

אין סומכין על הנס בחשש סכנה

הנה מבואר בדברי הגמ' (שבת ל"ב ע"א, תענית כ' ע"ב) דאסור לו לאדם ליכנס לסכנה ולומר עושין לי נס, שמא לא יעשו לו נס, ולכאורה צע"ג דמצינו בכמה וכמה סוגיות בש"ס שגדולי התנאים והאמוראים נכנסו לסכנה וסמכו על הקב"ה שיעשה להם נסים ונפלאות, ונפרט.

א. בתענית (כ"א ע"א) אמרו על נחום איש גמזו:

"פעם אחת היתה מטתו מונחת בבית רעוע, בקשו תלמידיו לפנות מטתו ואח"כ לפנות את הכלים, אמר להם בניי פנו את הכלים ואח"כ פנו את מטתי שמובטח לכם כל זמן שאני בבית אין הבית נופל, פינו את הכלים ואחר כך פינו את מטתו ונפל הבית".

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

הרי שנחום איש גם זו סמך על הנס שהבית לא ימוט כל זמן שהוא בתוכו, אף שבדרך הטבע עמד הבית לפני סכנת קריסה, ופשוט שאין לחלק בין מי שנכנס למקום סכנה למי שנמנע להיחלץ ממנה.

ב. בברכות (ל"ג ע"א) מסופר על ר' חנינא בן דוסא:

"מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות, באו והודיעו לו לרחב"ד, אמר להם הראו לי את חורו. הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת אותו ערוד. נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש. אמר להם ראו בניי אין ערוד ממית אלא החטא ממית".

וגם במעשה זה יש לתמוה איך הותר לו לסכן נפשו.

ג. בקידושין (כ"ט ע"ב) מצינו:

"כי הא דרב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב שדריה אבוה לקמיה דאביי. כי אתא, חזייה דלא הוה מחדדן שמעתיה. א"ל, אנא עדיפא מינך, תוב את דאיזיל אנא, שמע אביי דקא הוה אתי, הוה ההוא מזיק בי רבנן דאביי, דכי הוו עיילין בתרין אפילו ביממא הוו מיתזקי, אמר להו לא ליתיב ליה איניש אושפיזא אפשר דמתרחיש ניסא, על, בת בהווא בי רבנן, אידמי ליה כתנינא דשבעה רישותיה כל כריעה דכרע נתר חד רישיה, אמר להו למחר, אי לא אתרחיש ניסא סכינתין".

הרי שאביי הכניס את ר' אחא בר יעקב למקום סכנה ובטוח היה שלרוב צדקתו יעשה הקב"ה נס על ידו, והרי אין סומכין על הנס.

ד. בכתובות (ע"ז ע"ב) מסופר על ר' יהושע בן לוי שלא חשש להתקרר לבעלי ראתן, ואף שגדולי החכמים התרחקו מהם בהפלגה יתירה פן ידבקו במחלתם, ריב"ל אמר "אילת אהבים ויעלת חן, אם חן מעלה על לומדיה אגוני לא מגנא", הרי שסמך שזכות התורה תגן עליו ונכנס למקום סכנה. ואין לדחות דכיון דבמצוה קעסיק מותר לסמוך שזכות המצוה תגן עליו [ואם נאמר כן, יש ליישב גם הא דאביי ורחב"ד שעסקו בהצלת הרבים מן הסכנה ואין לך מצוה גדולה מזו], דבאמת חזינן להדיא בקידושין

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

(ל"ט ע"ב) דאף שלוחי מצוה נזוקין כשברי היזיקא, כהא דמי שעלה על סולם רעוע לקיים מצות שילוח הקן ונפל ונהרג, וכן בפסחים (ח' ע"ב) איתא דבמקום שמצויין עקרבים לא יבדוק חורים וסדקים משום הסכנה, הרי דאין לסמוך על הנס אף כשעוסק במצוה והדרא קושיא לדוכתא.

ה. בכתובות (ס"א ע"א) מסופר על רב אשי שסמך על הנס וסיכן את נפשו כדי להציל את מר זוטרא שאחזו בולמוס. והחת"ס בחידושי שם הוכיח מזה שמותר לאדם לסכן נפשו כדי להציל חברו, עי"ש. אך יותר נלענ"ד שסמך על הנס משום גודל זכותו וצדקתו של מר זוטרא.

ו. בבבא בתרא (קי"ט ע"ב) אמרו על בנות צלפחד שצדקניות היו ולא רצו להנשא אלא להגונים להם ולכן לא נישאו לאנשים עד שהיו בנות ארבעים, ואף שאמרו חז"ל שאשה שלא ילדה לפני גיל ארבעים שוב לא תלד, מתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד, וכתב הרשב"ם שסמכו על זכויותיהם שהקב"ה יעשה להם נס כמו שעשה ליוכבד, והריטב"א שם כתב שבעליהם שהיו מבני מנשה אף הם סמכו על נס זה, הרי שסומכים על הנס.

והמהרש"א בתענית (כ' ע"ב) כבר רמז דצדיקים שאני, וצדיק גמור שכל הליכותיו למעלה מדרך הטבע יכול לסמוך על הנס, וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סימן ק"נ) והוכיח כן מהא דבנות צלפחד בב"ב שם. אך באמת אין משם ראיה גמורה דהלא אין האשה מחוייבת בפו"ר, ובנות צלפחד לא נכנסו לא לסכנה ולא לחשש איסור ולא סיכנו דבר כלשהו, אלא שבטחו בהקב"ה שיתן להם בנים ואין בזה כל איסור ופגם, ואי משום בעליהם מאן יימר שלא נשאו נשים אחרות לקיים מצות פו"ר, ועוד דאין זה נס גמור ומעשים בכל יום שנשים זוכות לבנים ובני בנים אף שלא ילדו לפני ארבעים שנה.

וכבר כתב כן הגרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה (אהע"ז סי' ט') בענין אחד שנשתדך עם בתולה בת ארבעים ומעלה ושוב רצה לחזור בו כשנתודע לדברי חז"ל ששוב לא יולדת, והגרש"ק כתב דחלילה לבטל את הסכם השידוכין ובזכות מועטה זוכין לזש"ק אף למעלה מארבעים ואין זה בכלל ניסא רבא אלא ניסא זוטא [ע"פ הגמ' בב"מ (ק"ו

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

ע"א) עי"ש], אך לענ"ד יש להוכיח את עצם היסוד מכל הני עובדי דאביי, רחב"ד, ור' יהושע בן לוי, ונחום איש גזו כמבואר.

ושו"ר שהדברים מפורשים בדברי אדוננו הרשב"א בשו"ת (ח"א סימן תי"ג) לאחר שהאריך לבאר שאסור אפילו לחסיד שבחסידיים לסמוך על הנס כתב:

"וזה כולל כל עסקי בני האדם במלאכתם, זולתי האנשים השלמים ושזכויותיהם מרובות, כמעשה דרבי חנינא בן דוסא עם הערוד שאמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא, וכמעשה דרבי חנינא שהיתה אשה מחזרת ליטול עפר תחת רגליו לכשפים ואמר לו שקולי אין עוד מלבדו כתיב, והקשו והא אמר מר למה נקראו שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה והשיבו שאני רבי חנינא דנפישן זכוותיה". והדברים נפלאים.

ג

שומר פתאים ה'

והנה בשבת (קכ"ט ע"ב) שנינו לגבי הקזת דם:

"בתלתא בשבתא מ"ט לא משום דקיימא מאדים בזווי, מעלי שבתא נמי קיימא בזווי, כיון דדשו בה רבים שומר פתאים ה'".

וכיוצא בזה אמרו ביבמות (י"ב ע"ב) לגבי שלש נשים משמשות במוך משום הסכנה וחכמים אומרים שמותר להן לשמש כדרך ומן השמים ירחמו ושומר פתאים ה'. ועוד איתא שם (ע"ב ע"א) בענין מילה ביום המעונן דאף שיש בזה סכנה מסויימת מ"מ מן השמים ירחמו ושומר פתאים ה'.

וצ"ב בגדר זה, ולמה מותר ליכנס לסכנה ולסמוך על הנס, ומאי שנא מהא דלא יעמוד אדם במקום סכנה וכו'.

ולכאורה היה נראה דכל הני לא ברי היזיקא והסכנה רחוקה, ובכה"ג מותר לו לאדם לסמוך על הנס בעוסקו בדבר מצוה, ובכל הני סוגיות מדובר בדבר מצוה דהיינו מילה

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

או עונה וכדו', ואף ללא דבר מצוה כבר נתבאר לעיל דמותר לו לאדם ליכנס לסכנה מסויימת כדי למלא צרכיו ורצונותיו.

אך באמת אין זה נראה, דא"כ אין זה אלא משום שאין כאן סכנה גמורה אלא סכנה מסויימת שמותר להכנס אליה, ובדברי הגמ' בכל הני דוכתא משמע דיש כאן לימוד מחודש מהא דשומר פתאים ה', ואם משום מצוה הרי זה משום דכתיב (קהלת פ"ח ה') "שומר מצוה לא ידע דבר רע", ולמה הביאו הא דשומר פתאים ה', ועוד דהרי מצינו (עבודה זרה ל' ע"ב) דמותר לאכול תאנים בלילה ולא חיישינן לארס נחש משום שומר פתאים ה', אף דאין שום מצוה באכילת תאנים אלה.

ומשום כך נראה לכאורה דבאו לחדש בזה יסוד חדש, דכאשר האדם מתהלך בתומו בדרכו של עולם ובהנהגה הטבעית של בני האדם אין לו לחשוש מן הסכנה הרחוקה, וזה כונת הפסוק "שומר פתאים ה'" דכאשר מתהלך האדם לפי תומו, כפתי הוא לגבי הסכנה הצפויה והקב"ה שומרו, ובכל הני מדובר כאשר נוהג האדם במהלך הטבעי כדרך העולם.

[ודנתי בזה במק"א לגבי מה שלענ"ד נראה שאסור לעשן טבק מאחר שנתברר שהעישון גורם לסכנה, ויש מי שטען דגם לגבי העישון אומרים מן השמים ירחמו ושומר פתאים ה', ולענ"ד אין הנדון דומה לראיה, דאין זה טבעו של אדם לעשן ואין זה דרכו של עולם אלא סכנה גמורה שהאדם מביא על עצמו ללא שום צורך ותועלת, ולענ"ד יש לקבוע שאיסור גמור הוא לעשן טבק. ועיין עוד בתרומת הדשן (סי' רי"א) שדן במה שרבים לא חששו לאיסור קטלנית ופקפק אם יש מקום לסמוך על הא דשומר פתאים ה', ובפרט לת"ח שיודעים הלכה זו דמאחר והסכנה ידועה שוב אין לומר שומר פתאים ה', עי"ש והארכתי בזה בשו"ת מנחת אשר (ח"א סי' ל"ה)].

ב

באיסור להסתכן

הנה נשאלתי פעמים רבות בעניינים רבים באיזה מדה מותר להסתכן בשביל דבר שאין בו פיקוח נפש אלא איכות חיים בלבד, כגון ניתוחים קוסמטיים, צרכי פרנסה, טיולים וכדו'. והאם מותר להסתכן על מנת לקיים מצוות התורה. ועוד יש לעיין האם יש בידינו להגדיר את רמת הסיכון האסורה והמותרת.

א

כל עיקר גדר הסכנה

הנה בארבעה תחומים שונים מתייחסת ההלכה לכל עיקר גדר סכנה, ולא הרי זה כהרי זה, ובכל שלשת ההלכות מתפרש גדר הסכנה בדרך אחרת.

א. בהלכות ברכות דנו לגבי ברכת הגומל של הולכי דרכים וחולה שנתרפא, באיזה חולה ובאיזה דרך מדובר.

ונחלקו בזה הרמב"ם ושאר ראשונים.

הרמב"ם (הלי ברכות פ"י ה"ח) סתם דבריו ולמדו הפוסקים מסתימת דבריו דכל חולה שנתרפא חייב לברך ואף אם לא היה חשיב"ס, וכך גם לגבי דרך מסתימת דבריו למדו דכל הולכי דרכים חייבים לברך הגומל. עיין טור סימן רי"ט שהבין כך בשיטת הרמב"ם, וז"ל: "אבל הרמב"ם ז"ל כתב דבכל דרך ובכל חולי צריך להודות דגרסינן בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם וכל החולים בחזקת סכנה הם וכ"כ בערוך דאפילו חש בעיניו או בראשו צריך לברך וכן נוהגין בספרד".

אך הטור פסק דרק הולכי מדבריות וימים חייבים לברך משום שהם בסכנה, וכך גם לגבי חולה פסק דרק חשיב"ס מברך כשנתרפא ולא כל מי שנפל למשכב.

וגם השו"ע והרמ"א נחלקו בזה (שם סעיף ח'), דעת השו"ע כשיטת הרמב"ם, ושיטת הרמ"א כמ"ש הטור, עי"ש.

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

והנה מצינו בירושלמי (ברכות ל"ד ע"ב) "כל הדרכים בחזקת סכנה", וכך אמרו שם עוד "כל החולי בחזקת הסכנה", ויש מזה ראייה לשיטת הרמב"ם, אך הבית יוסף כתב שם דלא אמרו דכל הדרכים בחזקת סכנה אלא לגבי תפילת הדרך אבל לא לגבי ברכת הגומל, עי"ש.

הרי לן דבאמת מודי כו"ע דאין מברכין ברכת הגומל אלא כשניצל מן הסכנה אלא שנחלקו בגדר הסכנה, דעת הרמב"ם דכל הדרכים בחזקת סכנה וכל המחלות בחזקת סכנה, וזה שכתב הבית יוסף דכל חולה הוי כאילו העלוהו לגרדים, ומקורו מדברי הרשב"א (בשו"ת ח"א סימן פ"ב).

אך דעת הטור דלא אמרו דכל הדרכים בחזקת סכנה אלא לענין תפילת הדרך אבל לענין ברכת הגומל אינו מברך אלא בסכנה גמורה.

ואכן בהל' תפילת הדרך (סימן ק"י ס"ד) סתם השו"ע: "היוצא לדרך, יתפלל יר"מ וכו'", והרמ"א לא העיר דבר וחצי דבר, הרי דבתפילת הדרך לא חילקו בין דרך לדרך ובים סכנה לסכנה, דלגבי הלכה זו כל הדרכים בחזקת סכנה.

הרי לן דבהלכות ברכות גופה, חילקו בין ברכה לברכה, ובעוד דכו"ע מודי דכל הדרכים הוי בחזקת סכנה לגבי תפילת הדרך, נחלקו לגבי ברכת הגומל כמבואר.

ב. באיסור להסתכן.

שני סימנים יש בשו"ע שבהם למדנו דאסור לו לאדם להכניס עצמו לסכנה. ביו"ד (סימן קט"ז) ובחושן משפט (סימן תכ"ז).

וברור ופשוט דגדר סכנה בהלכות אלה שונה מגדר הסכנה לגבי ברכות הגומל, דהלא אף לדעת המחמירים דאין מברכים בכל דרך שהוא אלא בהולכי מדבריות וימים, וכי אסור לאדם לצאת למדבר או לפרוש לים, וע"כ דלא הרי זה כהרי זה ורמת הסכנה לגבי ברכת הגומל פחותה מגדר הסכנה לענין איסור הסתכנות. (וידעתי שרבינו אברהם בן הרמב"ם כתב בספר המספיק דבאמת אסור להפליג לים או לנסוע במדבר

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

אלא אם בורח מן השמד או המלכות, אך לא כך משמע מפשטות דברי חז"ל (הפוסקים).

ומאיך נראה פשוט דלא כל דבר שנחשב סכנה לענין האיסור להסתכן נחשב סכנה להתיר מלאכה בשבת, דהלא כתב הרמ"א (יו"ד סימן קט"ז ס"ה) דאסור לצאת יחידי בלילה, ופשוט דאין לעשות מלאכה בשבת כדי להתלוות לאדם שיצא לדרך בלילה יחידי, וכן מבואר ביו"ד שם דאסור לעבור תחת קיר נטוי אף דפשוט דאסור לסתור קיר נטוי בשבת ולא מצינו היתר לסותרו אלא בחול המועד (סימן תקמ"ד ס"א)

הרי לן דבארבעת הלכות אלה, ברכת הגומל ותפילת הדרך, דין פיקו"נ בשבת והאיסור להסתכן, גדר הסכנה מתפרש בדרכים שונות ולא הרי זה כהרי זה.

ב

והנה כבר כתבתי בכמ"ק דאף שקבעו חז"ל דאסור לאדם לסכן עצמו, ודרשו כך מהכתוב "השמר לך ושמור נפשך מאוד" (דברים ד' ט'), וממה שכתוב "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (שם פסוק ט"ו), מ"מ מותר לאדם להכניס עצמו לסכנה מסויימת בשביל צרכי חייו ואיכותה. (עיין מנחת אשר דברים סימן ז' ובמנח"א שבת סימן פ"ז אות ב' ומנח"א שו"ת ח"ג סימן קכ"ה).

וכך מבואר בב"מ (צ"ב ע"א) שם דרשו חז"ל דמותר לפועלים לאכול מן הפרי של בעה"ב בשעת עבודתם מדכתיב "כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך" ודרשו חז"ל "כנפשך, בדבר שמוסר נפשו עליו", ופרש"י (ד"ה ואכלת) "ואכלת כנפשך - בדבר שאתה מוסר נפשך עליו, לעלות בכבש ולעלות באילן דמוסר נפשו למיתה, דהיינו שכיר".

וכן במה שאמרו שם (בדף קי"ב ע"א) "לכדתניא ואליו הוא נשא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה - לא על שכרו". ופרש"י (בד"ה ואליו) "ואליו הוא נושא - כל עצמו הוא מוסר נפשו עליו, לעלות בכבש גבוה וסיכן בעצמו ליפול, ולתלות באילן כשעלה עליו למסוק זיתים, ולגדור תמרים ומסר נפשו עליו למיתה, שמא יפול מן הכבש או מן האילן".

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

הרי לן דמעשים בכל יום שאדם מוסר נפשו על פרנסתו כגון לעלות באילן ולהפליג לים הגדול וכדומה, אף שיש בהם סכנה.

אמנם שני גדולי עולם למדו מזה הלכה מסויימת דמותר לאדם לסכן עצמו בשביל פרנסתו דכל אשר לו יתן בעד נפשו. כך כתב בשו"ת צמח צדק (הקדמון סימן ו') ובנודע ביהודה (תניינא יו"ד סימן י').

אך באמת נראה פשוט דאילו היה מדובר בסכנה גמורה לא היה מקום להקל בזה אלא בכדי חייו וכדי שלא ימות ברעב ובצמא, ולא היה מקום להקל כדי להרבות הון ולהוסיף ממון. אלא פשוט דאין זה אלא בסכנה מסויימת שאפשר לנהוג בו זהירות ולהמלט מן הסכנה עפ"י הרוב.

וכיון שכן נראה דאין זה דין מסויים דוקא משום פרנסתו של אדם, אלא אף בתחומים אחרים, וכללו של דבר, כל שהאדם מסתכן בשביל דבר שיש בו צורך ותועלת או ליחיד או לחברה לעולם יש לשקול את גודל הסכנה מול גודל התועלת, וכל שגדלה התועלת והתועלת, יש היתר להסתכן סיכון יתר, כל עוד לא מדובר בסכנה גמורה ומיידית.

ודוגמא לדבר, מה שנשים צדקניות נכנסות לבית הספק של סכנה מסויימת כדי להרות וללדת ילדים. ואין כונתי לכל עצם הסכנה שיש בדרך הטבע בהריון ולידה, וכבר כתבו התוס' (כתובות פ"ג ע"ב ד"ה מיתה שכיחא) דהרבה נשים מתות בלידתן, וכמו שמצאנו ברחל אמנו שמתה בלדתה את בנימין, דבהכי חייביה רחמנא ונצטווינו במצות פו"ר ולשבת יצרה, ולערב אל תנח ירך. וע"כ דאין זה אלא משום גודל הענין והמצוה שיש בה כדי להתיר ליכנס לסכנה מסויימת.

אלא אף כאשר לדעת הרופאים מדובר בתוספת סכנה עקב מצבה של האשה, מ"מ כל עוד לא מדובר בסכנה גמורה, דרך נשים צדקניות עפ"י הוראות חכמי הדורות להתיר את ההריון והלידה.

וכך נראה לבאר גם מה שנתקשו האחרונים בשיטת הרמ"א דמחד גיסא כתב (יו"ד סימן קט"ז סעיף ה') דיש לברוח מן העיר בשעת המגיפה, ומאידך פסק לגבי משכיר

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

ושוכר (שו"ת הרמ"א סימן כ'), דאם רוצה לבטל הסכם שכירות בטענה שפרצה מגיפה בעיר ומצוה להתרחק מן הסכנה, אין טענתו מתקבלת ואין בידו להשתחרר מן השכירות.

ודבריו נראין כסותרים אלה את אלה.

ונראה לפי הנ"ל דאף שאכן מן הנכון להתרחק מן הסכנה ומי שיש בידו יכולת בנקל צריך לברוח מן העיר כדי למלט נפשו, מ"מ בדרך כלל יש קושי עצום לאדם ולמשפחתו לעזוב את ביתם ואת מקור פרנסתם ולהיות נע ונד בארץ, וכל כה"ג מותר לאדם להסתכן ברמה סבירה על מנת לא לסבול סבל גדול ולגלות ממקום מגוריו ומחייטו.

וכיון דעפ"י הרוב אין בנ"א עוזבים את ביתם בשעת המגיפה אין בכך עילה לביטול השכירות, ודו"ק בכ"ז.

וכך גם כשאין התועלת גדולה כ"כ אך גם הסכנה אינה גדולה מותר, ודוגמא לדבר מה שנראה פשוט דאף שאסרו חכמים ליכנס תחת קיר נטוי, אם חפץ מסויים התגלגל מתחת לקיר נטוי או בעל חיים נכנס תחתיו, אם בעל האבידה רואה קיר זה עומד נטוי זמן רב ולא נפל מותר לו ליכנס תחתיו רגע קט כדי להציל את ממונו ולהשיבו אליו, אף שכלל אמרו חכמים שאסור ליכנס תחת קיר נטוי ללא צורך.

וכבר התרתי לעשות ניתוחים קוסמטיים כאשר האדם סובל סבל נפשי עקב פגם במראה פניו או גופו, אף שיש בניתוחים אלה סכנה רחוקה, שללא צורך ודאי יש להתרחק ממנו.

ולעולם הוי מחשב הפסד הסכנה כנגד שכר התוצאה, וכך בכל ענין וענין.

ונראה עוד להוסיף בזה דיש בעלי מקצוע שנדרש מהם להסתכן סכנה ניכרת משום צורך הרבים, ובכל חברה מתוקנת ישם בעלי מקצוע משרתי ציבור שיש עליהם להסתכן סכנה מסויימת כדי למלא את תפקידם החיוני לחברה, אף שאחרים אינם חייבים ואף אינם רשאים להסתכן סיכון דומה.

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

וכבר כתבתי במק"א לגבי רופא שסירב לנתח אדם מחשש שידבק במחלתו, ופסקתי שאין לו רשות להמנע מלנתחו.

ואף אם אין האדם חייב להסתכן אף סכנה מועטת כדי להציל חבירו מסכנה רבה, רופא שאני דלא יעלה על הדעת שנפקיר את החולים לגורלם ולא נשתדל להציל כל חולה שאפשר להצילו, וכסדום ועמורה דמינו ואין לך מדת אכזריות גדולה מזו, וע"כ דאם התנדב אדם לשמש כרופא זה חובתו ותפקידו להציל נפשות אף במקום שיש בזה סכנה מסויימת.

כך נראה ברור ופשוט בעיני.

וראיה גדולה לכל עצם הנחת היסוד שבדברינו ממה שמצינו בהלכות דיינים ששופטי ישראל נצטוו "לא תגורו מפני איש" (דברים א' י"ז). ובספרי (דברים פ"א י"ז) אמרו דאפילו אם השופט חושש שמא יהרגנו בעל הדין נצטוו השופטים לא לגור מפני איש ולשבור מוטות רשע.

וכך אמרו בספרי (שם): "לא תגורו מפני איש, שמא תאמר מתירא אני מפלוגי שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצין את נטיעותי תלמוד לומר לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא".

ונחלקו הפוסקים בהלכה זו.

הבית יוסף (חו"מ סימן י"ב) הביא משו"ת הרשב"א (ח"ב סימן שד"מ) שני טעמים בהלכה זו:

א. שמא אין זה אלא איום סרק ואין כאן סכנה כלל.

ב. אם נגור ונחוש לסכנה, לא נוכל לעשות כלל משפט צדק ולא נוכל לדון ולשפוט את בעלי הממון והשררה.

וכתב בשו"ת מהרשד"ם (חו"מ סימן שע"ח) דלפי טעמא בתרא, אף במקום די שסכנה גמורה נצטוו השופטים לדון ולשפוט משפט צדק ולהסתכן בכך.

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

ותמה שם הב"ח דהלא פיקוח נפש דוחה כל התורה, ובאמת אין זה מסתבר כלל דהשופט חייב להכניס עצמו לסכנה גמורה ולמצב שכפי הנראה רובו נוטה למיתה כדי לעשות משפט צדק.

אלא נראה טפי דכאשר מדובר בסכנה מסויימת כגון שבעל דין מאיים לפגוע בדיין, אף שעפ"י הרוב אין זה אלא איום סרק מ"מ למיחש מיהו בעי, ואדם דעלמא היה ראוי לו לחוש, ואפשר שאף חייב היה לחוש ולהתרחק מן הסכנה, מ"מ נצטוו השופטים לא לגור ולקבל על עצמם סכנה מסויימת זו כדי למלא את תפקידם החיוני ביותר למען תיקון החברה.

ובאלול שנת תשס"א כאשר המחבלים הארורים פגעו בשני מגדלי התאומים בניו יורק והמגדלים עלו באש על אלפי יושביהם נכנסו מאות שוטרים וכבאים לתוך התבערה על מנת לנסות להציל, וכאשר בסופו של דבר קרסו המבנים נהרגו מאות מהם. ויותר ממה שהצילו נספו מהם.

ואילו היו שואלים ומבקשים הוראה ודעת תורה אכן כך הייתי מורה להם, דכיון שלא ידעו שהמגדלים אכן יקרסו בשעה מועטת מצווים היו להסתכן על מנת להציל ולא יעלה על הדעת ואין זה מדת החמלה להניח אלפי אנשים לגורלם המר ולא להשתדל בהצלתם אף במקום סכנה.

וכך גם ברופאים ובעלי תפקידים מיוחדים שמצד עצם מהותן עוסקים בהצלה.

תמצית הדברים, כל עוד לא מדובר בסכנה קרובה וגמורה מותר ליחיד להסתכן על מנת להפיק תועלת הנצרכת לו ומדת הסכנה תלויה במדת הצורך והתועלת. ומאידך יש לבעלי תפקידים מסויימים להסתכן בסכנה מסויימת כדי למלא את תפקידם החיוני.

ג

והנה יש לעיין בכל עיקר מקור הלכה זו בברכות (ל"ד ע"ב) במעשה בחסיד אחד שהגמון נתן לו שלום ולא החזיר לו שלום. ואותו ההגמון הוכיח את החסיד שעבר על

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

מה שכתוב בתורה "השמר לך ושמור נפשך מאוד", והחסיד ענה לו במשל למי שעומד לפני המלך, ונתקשו גדולי הפוסקים בדעת אותו החסיד איך סיכן את נפשו כדי לא להפסיק בתפילה ואטו נאמר בזה יהרג ואל יעבור.

ולכאורה נראה דאיום בעלמא אינו בחזקת סכנה ודיבורא אמרי ומעשה לא עבדי, וכל מה שמצינו בש"ס דאם אמרו חלל את השבת ואם לא יהרגוך שיחלל את השבת, אינו אלא בכלי זיין בידם ובשעת הגזירה וכדומה דמוכחי מילתא שעל מנת כן באו להעביר על הדת או להרוג, אבל באדם דעלמא שמאיים להרוג אין זה אלא פטומי מילי, וק"ו בהגמון זה שלא איים עליו כלל אלא נתן לו שלום מהי"ת לדון בו דין סכנה.

אמנם הט"ז (סימן ס"ו ס"ק א') כתב דהחסיד במשל שלו התכוון לרמוז לשר שאין זה דין המלכות שיהיה ביד ההגמון להרוג אדם ללא דין וללא דיין ואין לו כל רשות לפגוע בו ללא משפט.

והמגן אברהם (סימן ק"ד סק"א) כתב קצת בסגנון אחר דבטוח היה החסיד שיצליח לשכנע את ההגמון במשל הנפלא שלו לא לפגוע בו, עי"ש.

ולענ"ד הדלה והענייה תמיהני בכל פירושיהם ודבריהם.

בדברי הט"ז יש לתמוה, הלא בכל מקום בש"ס משמע שבעלי הכח והשררה עשו כרצונם ופגעו ביהודים והרגו בהם ללא דין ומשפט והיו היהודים למרמס ולמשיסה, וכל שכן שרחוק הדבר לומר שלא היה בזה חשש סכנה משום שלא ניתנה רשות להגמון לפגוע בחסיד. וכי שר זה שאמר אם הייתי חותך את ראשך בסייף מי היה דורש דמך, פטומי מילי דיבר, אתמהה.

ובדברי המג"א יש לתמוה ביותר, דהלא החסיד התעלם לגמרי מההגמון ולא החזיר לו שלום עד שגמר להתפלל ואילו היה ההגמון מתיז ראשו בסייף, וכי ישכנע אותו לאחר מותו לעשות תחיית המתים, וכיצד אפשר לשכנע את ההגמון לאחר מעשה, ולאחר שפגע בכבודו והתעלם ממנו.

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

ולכאורה נראה פשוט כנ"ל, שלא העלה החסיד על דעתו שהגמון זה יפגע בו. ויתירה מזו אפשר שהחסיד כלל לא ידע שאיש זה הגמון הוא ובעל שררה וכה, וחשב לתומו שאינו אלא אחד מן ההדיוטות.

אמנם הנראה עיקר בזה שמרוב דביקות בתפילה כלל לא שם לבו שמאן דהו נתן לו שלום, וכן דרך החסידים והצדיקים בעומדם בתפילה קרוב להתפשטות הגשמיות (כמבואר בשו"ע סימן צ"ח סעיף א') אחוזי שרעפים שאינם שמים לב לסביבתם. וכן מסופר בירושלמי תענית (כ"ד ע"א) על התנא הגדול רבי אליעזר המודעי שפנה אליו נער כותי בדיבור באמצע תפילתו ולא הרגיש בדבר כלל, וכאשר חקר אותו בן כוזיבא הכחיש את הדבר מכל וכל, עי"ש.

ונראה עוד בזה לפי מה שנתבאר (מנחת אשר דברים סימן ז' אות ב') ממקורות רבים בש"ס שאכן גדולי התנאים והאמוראים הכניסו את עצמן לסכנה ולא חששו, וכבר כתב הרשב"א (שו"ת ח"א סימן תי"ג) שאכן מותר לגדולי עולם הקדושים והטהורים כמו רבי חנינא בן דוסא להכניס את עצמם לסכנה ולסמוך על הנס.

והוא הדין בחסיד זה שהיה מגדולי התנאים וכמ"ש בב"ק (ק"ג ע"ב) דכל מקום שאמרו דמעשה בחסיד אחד הכוונה לרבי יהודה בן בבא או לרבי יהודה בר אילעי, שהיה מותר לו להסתכן בתפילתו ולהתעלם מן השר, וכך נראה ביישוב קושיא זו.

ומכל הלין טעמי נראה דאין כל קושיא וראיה ממעשה זה.

ודו"ק בכל זה.

ד

להסתכן כדי לקיים מצוה

והנה כבר הארכתי במנחת אשר שם במה שאמרו שלוחי מצוה אינם ניזוקין וכן אמרו שומר מצוה לא ידע דבר רע, ומ"מ בשכיחי הזיקא אין לסמוך על זכות המצוה שתגן עליו כמבואר בקידושין (ל"ט ע"ב) ובפסחים (ח' ע"ב) וחולין (קמ"ב ע"א).

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

ומ"מ מצינו בכמ"ק בדברי גדולי הדורות שבמקום שאינו סכנה גמורה רשאי אדם לסמוך על זכות המצוה ולהסתכן סכנה מסויימת, ונביא כמה דוגמאות:

א. בעירובין (כ"א ע"ב) אמרו: "תנו רבנן מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין, והיה רבי יהושע הגרסי משרתו. בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה. יום אחד מצאו שומר בית האסורין, אמר לו היום מימך מרובין, שמא לחתור בית האסורין אתה צריך, שפך חציין, ונתן לו חציין. כשבא אצל רבי עקיבא, אמר לו יהושע, אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחיך, סח לו כל אותו המאורע אמר לו תן לי מים שאטול ידי. אמר לו לשתות אין מגיעין ליטול ידיך מגיעין, אמר לו מה אעשה שחייבים עליהן מיתה, מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חבירי. אמרו לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו. כששמעו חכמים בדבר, אמרו מה בזקנותו כך, בילדותו על אחת כמה וכמה. ומה בבית האסורין כך, שלא בבית האסורין על אחת כמה וכמה".

ולכאורה סיכן רבי עקיבא את נפשו בשביל מצות נטילת ידים, וזו תימה גדולה דהלא פשוט שאין אדם רשאי לסכן נפשו כדי לקיים מצות עשה, ועד כאן לא נחלקו הראשונים אלא כשכופין אותו לבטל מצוה כדי להעבירו על הדת, וכבר דנתי בזה במנחת אשר שמות (סימן י"ג אות ט').

והנראה עיקר בזה דבאמת לא היה זה בכלל סכנה גמורה, אלא צער גדול וסכנה רחוקה וכדברי רבי עקיבא לרבי יהושע "אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחיך". הרי שלא היה חולה שיש בו סכנה אלא זקן ותשוש, ולצורך מצוה הותר לו לצער עצמו וליכנס לסכנה רחוקה.

ב. בברכות (י' ע"ב) איתא במשנה: "אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי בית הלל".

הרי שרבי טרפון סיכן עצמו כאשר הטה לקרוא קר"ש כדברי בית שמאי, וכמ"ש "וסכנתי בעצמי מפני הלסטים", וצ"ע וכי קריאת שמע בהטייה דוחה פקו"נ.

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

וגם בזה נראה דבאמת לא ראה רבי טרפון שום לסטים בסביבה אלא שלסטים מצויים בדרך ודרך ודרך של בנ"א לא להתעכב בדרכים אלא למהר להגיע למקום יישוב, ורבי טרפון ירד מעל החמור כדי להטות ולקרוא ונכנס לסכנה רחוקה כדי לקרוא קר"ש כב"ש.

וכבר כתב כן בתפארת ישראל על המשנה, וציין לגמ' בעירובין שרבי עקיבא סיכן עצמו כדי לקיים מצות נטילת ידים, עי"ש.

ג. ביבמות (ס"ד ע"ב וכ"ה בנדה ס"ד ע"א) שנו חכמים דין קטלנית, ואשה שניסת לג' בנ"א ומתו שוב לא תנשא משום דהוחזקה קטלנית, ומ"מ יש מגדולי הפוסקים שכתבו שבמקום יבום מותר דשומר מצוה לא ידע דבר רע וזכות המצוה תגן ומציל ממות, עיין בשו"ת הרלנ"ח (סימן ל"ו) ובשו"ת רבינו אליהו מזרחי (סימן כ"ב) ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק אהע"ז סימן י').

ויש מן האחרונים שנקטו דרך בסכנה סגולית סמכין על זכות המצוה, עיין בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סימן נ"ג) וכן הוא בשו"ת בית שערים (יו"ד סימן שד"מ וסימן ש"נ).

אך לפי המבואר מצינו גדר זה אף בסכנה טבעית כהני דרבי טרפון ורבי עקיבא. ובאמת נראה דאם מדובר בסכנה גמורה אף בסכנה סגולית אסור ואם מדובר בסכנה מסויימת אף בסכנה טבעית יש להקל.

ד. לגבי מצות ישוב ארץ ישראל מצינו פולמוס גדול בדברי הקדמונים האם מצווה האדם ליכנס לסכנה על מנת לקיים מצוה גדולה זו.

התוס' בכתובות (ק"י ע"ב ד"ה הוא) כתבו דבזה"ז אין הבעל כופה את אשתו לעלות לארץ ישראל כיון שיש סכנת דרכים. אך בשו"ת הרשב"ש (סימן א' – ג') האריך לבאר דאכן אין כופין לעלות לארץ ישראל במקום סכנה אך הרוצה להסתכן רשאי. וכ"כ בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סימן מ"ד) ועוד כתב (בסי' ס"ז) דאותו אדם שנמנע מלעלות לארץ ישראל מפחד שודדי הים היה לו לסמוך על הכתוב "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

וגדולים אלה סתמו ולא פירשו דבריהם מאי שנא יישוב ארץ ישראל משאר כל המצוות שבהם אסור לו להסתכן על מנת לקיימן. ואפשר לפרש דבריהם בתלתא גוונני:

א. דין יישוב ארץ ישראל כדין כיבוש ארץ ישראל ומלחמת מצוה, וכשם שבמלחמה צריך להסתכן ואין מלחמה בלי חללי מלחמה, כך גם יש ליישב את ארץ ישראל אף במקום סכנה. וכבר הבאתי במנחת אשר (דברים סימן ל"ה) את המבואר בירושלמי (מו"ק ט' ע"א) דממה דכתיב "עד רדתה" למדו דמותר לחלל שבת בשביל יישוב ארץ ישראל, ובבלי (שבת י"ט ע"א) למדו מפסוק זה דשבת נדחית מפני מלחמת מצוה.

ב. אפשר שדין יישוב ארץ ישראל כדין כל צרכי רבים וכבר נתבאר למעלה דמותר להסתכן סכנה מסויימת בשביל צרכי רבים החיוניים כמו עשיית הדין וכדו'.

ג. אפשר שיותר להסתכן סכנה מסויימת משום מצות יישוב הארץ, דמצוה זו חביבה מאוד ומשה רבינו נתאווה ליכנס לאר"י כדי לקיים מצוותיה (סוטה י"ד ע"א), ומשו"כ יש להקל בסכנה מסויימת כדי לחונן את עפרה של ארץ ישראל ולקיים מצוותיה.

ונפ"מ אם יש מצוה לעלות לארץ ישראל גם כשיש סכנה גמורה, דאם באנו לדמות יישוב א"י למלחמת מצוה גם בסכנה גמורה כן, אך לשני הדרכים הנ"ל לא אמרו אלא בסכנה מסויימת.

ובשו"ת פני משה (ח"א סימן ה') כתב דהנשבע לעלות לארץ ישראל בשעת סכנה גמורה הוי כנשבע לבטל את המצוה ופטור מלעלות, ומשמע דבשעת סכנה גמורה אכן פטור. ובהגהות הגרעק"א (יו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ו) ציין לדבריו.

ה

ומצינו עוד בדברי גדולי הדורות שכתבו דאין לחשוש יותר מדי מפני סכנה רחוקה בטבילת מצוה ויש לסמוך על הכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע.

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

כך כתב בשו"ת חכם צבי (סימן י"א) לגבי טבילה במים צוננים. וכך כתב בשו"ת שיבת ציון (סימן מ"ב) לגבי אשה שהרופאים אמרו שיש סכנה אם מים יחדרו לתוך עיניה, עי"ש.

אמנם נראה לכאורה דבשני אלה אכן מדובר בסכנה רחוקה שאין לחוש לה ולרווחא דמילתא סמכו דבריהם על מה שנאמר "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

ו

כבוד תלמידי אהובי האברך המופלא

הרה"ג ר' אברהם קאטץ נ"ו

הנני במענה קצר להערתו במה שפלפלתי בהא דברכות (ל"ב ע"ב), במעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך ולא החזיר שלום לשר, ונתקשו הט"ז (סי' ס"ו סק"א) והמגן אברהם (סי' ק"ד סק"א) איך לא חש לסכנה ועבר על מצות עשה דהשמר לך, וכתבת ליישב לפי מש"כ הגבורות ארי (תענית י"ט ע"א) דאף שאמרו (ברכות ס' ע"א) "אין מזכירין מעשה נסים", ואין ראוי להתפלל על דברים שהם מחוץ לדרך העולם, מיהו באדם גדול וחסיד שפיר דמי כדאשכחן גבי לאה.

ורצית לומר לפי זה דאין זה פלא שחסיד זה סמך על תפילתו שהקב"ה יצילנו מכל תקלה וקטטה אף נגד מנהגו של עולם.

אלא שנסתפקת אם מותר להכניס עצמו לסכנה על סמך תפילה על הנס, וזאת לא נוכל ללמוד מלאה אמנו.

אך באמת משמע שחסיד זה המשיך להתפלל את תפילת העמידה, ולא התפלל שיעשה לו נס.

אמנם כבר הארכתי במנחת אשר (דברים סימן ז' אות ב') במה שמצינו במקורות רבים בש"ס בגדולי התנאים והאמוראים הכניסו את עצמם לסכנה גמורה וסמכו על הנס שהקב"ה ימלטם ממות לחיים, והבאתי משו"ת הרשב"א (ח"א סימן תי"ג) שגדולי

שמירת הנפש ואין סומכין על הנס

עולם כמו רבי חנינא בן דוסא אכן רשאים לסמוך על הנס ולא לחשוש לסכנה בעבודתם הקדושה, ולפי זה אין תימה כלל במעשה דחסיד אחד.

באהבת איתן

אשר וייס

ושמור נפשך מאוד

ושמור נפשך מאוד

"ושמר נפשך. נר ה' נשמת אדם (משלי כ' כ"ז) נרך בידי
ונרי בידך, אם תשמור נרי אשמור נרך (דב"ר ד' ד') (בעל
הטורים דברים ד' ט').

הנה הבאתי לעיל שפסוק זה מתפרש בשתי דרכים וכפטיש יפוצץ סלע,
פשוטן של פסוקים בשמירה על הנפש הרוחנית וזכירת מעמד הר סיני
וכדברי המהרש"א בברכות, אך חז"ל פירשו פסוקים אלה גם כמצוה על
שמירת הגוף ונפש החיים, וכ"ה ברמב"ם ובשו"ע כמבואר.

ונראה הביאור לפי דברי רבינו יעקב בעל הטורים דשני אלה שני צדדים
של אותו המטבע, וכבר כתב רש"י (מועד קטן כ"ה ע"א ד"ה ספר תורה)
דשני דברים נמשלו לנר, "דתורה קרויה נר, שנאמר (משלי ו') כי נר מצוה
ותורה אור, ונשמה נקראת נר דכתיב (שם כ') נר ה' נשמת אדם".

וזה שכתב נרך בידי, דהיינו נשמת האדם המופקדת ביד ה', ונרי בידך,
דהיינו תורת ה' שביד האדם לעובדה ולשמרה, ואומר קוב"ה לאדם בכל
יום ויום אם תשמור נרי אנכי אשמור נרך.

ובימים אלה של בין הזמנים סכנות רבות אורבות לפתחנו, בין
בגשמיות ובין ברוחניות, סכנות לגוף ולנפש.

כל עוד יושב האדם בבית המדרש, בית מקדש מעט, אפוף קדושה מכל
עבר, ורוח טהרה מרחפת מעל ראשו, בהלו נרו עלי ראשו, נר מצוה ותורה
אור, שמור הוא מן היצר הרע, אך משיצא את בית מדרשו, חיל ורעדה
יאחזהו, חשוף הוא לכל רוחות העולם, ורוחות אלה רעות המה, שבידם
לעקור ולקעקע עולמו של בן תורה.

ובהכרח דאף כאשר בן תורה יוצא את בית המדרש, אסור שבית
המדרש יצא ממנו, ובכל מקום שילך ילך בית מדרשו עמו לשומרו מכל
תקלה וקלון.

ושמור נפשך מאוד

וכבר כתב הרמב"ם בהל' דעות (פ"ה ה"א):

"כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו והוא מובדל בהם משאר העם, כך צריך שיהיה ניכר במעשיו במאכלו ובמשקו ובבעילתו ובעשיית צרכיו ובדבורו ובהילוכו ובמלבושו ובכלכלו דבריו ובמשאו ובמתנו, ויהיו כל המעשים האלו נאים ומתוקנים ביותר..."

ומוסיף אני על דברי קדשו, כך צריך שתהיה החכם ניכר גם בחופשתו, גם כאשר בן תורה יוצא לחופש, צריך שיהיה מעשיו נאים ומתוקנים ביותר, ולא יתנהג כאחד הריקים בהוללות וקלות ראש.

וידוע הסיפור על אחד הגדולים אשר בארץ שבירך את תלמידו שממנו נפרד שיזכה להביא "שתי תמידים" בכל יום, והתמיד תמה בלבו הלא משחרב בית המקדש בטלו התמידין, עד שהבין שכוונת רבו לשני סעיפים שכתב הרמ"א בשו"ע או"ח, הסעיף הראשון והסעיף האחרון.

בסעיף הראשון (סימן א' סעיף א') הביא הרמ"א את הפסוק "שויתי ה' לנגדי תמיד", ובסעיף האחרון (תרצ"ז ס"א) הביא את הפסוק "וטוב לב משתה תמיד. ושני תמידים אלה צריכים ללוות את האדם כל ימי חייו.

(יש המייחסים סיפור זה לרבינו הגר"א ותלמידו הגדול הגר"ח, ויש המייחסים אותו לגדולי החסידות ותלמידיהם, ואנחנו לא נדע).

ורגיל אני לומר דצריך שיהיו תמידין כסדרן, כפי סדר השו"ע, קודם שויתי ה' לנגדי תמיד, ורק אח"כ טוב לב משתה תמיד, כי מי שיהפוך את סדר הדברים ויתחיל עם משתה תמיד, ספק אי יגיע אי פעם לשויתי ה' לנגדי תמיד.

לשמור על עצמנו בגוף ובנפש נתירתא יתירתא, והקב"ה ישמור עמו ישראל לעד.

ושמור נפשך מאוד

כי כך נצטוונו השמר לך ושמור נפשך מאוד, ונשמרתם מאוד
לנפשותיכם, בגוף ובנפש, ברוח ובנשמה.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

